

BUDA MARIANN

ISKOLAI ERŐSZAK, ISKOLAI ZAKLATÁS

Az iskolai erőszaknak sokféle arca van. Évszázadok óta erőszakoskodhat a tanár a diákkal, de újabban az is előfordul, hogy a szülő, sőt, a diák erőszakoskodik a tanárral. Ezek a történések is megérdemlik a figyelmet, ebben az írásban azonban nem ezzel foglalkozunk. A kortársak közötti erőszaknak azt a formáját vesszük közelebből szemügyre, amelyet *iskolai zaklatásnak* nevezünk.

A 70-es években Svédországban egy agresszióval foglalkozó kutató, Dan Olweus figyelt fel az iskolai erőszakoskodás egy sajátos válfajára. Első munkáiban még a zsarnokoskodás céltábláinak, bűnbakoknak nevezte azokat a gyerekeket, akikre a többiek támadásai összpontosulnak; akik nem képesek hatékonyan védekezni, és véget vetni az ellenük irányuló erőszaknak.

A több évtizedes kutatások tükrében ma már összetettebbnek látjuk ezt a problémát. Magunk azokkal értünk egyet, akik az iskolai zaklatást szociális, közösségi, kapcsolati zavarként értelmezik.

MIT NEVEZÜNK ISKOLAI ZAKLATÁSNAK?

Mivel egy sokrétű, sokféle arcot öltő, ezért nehezen megragadható jelenségről van szó, a kutatók egy hosszú folyamatban munkálták ki azt a meghatározást, amely egyértelműen elválasztja az iskolai zaklatás eseteit a gyerekek közötti erőszakoskodás más formáitól. Az alábbi, a nemzetközi szakirodalomban általánosan elfogadott definíciót szintén Olweus nevéhez köthetjük.¹

Iskolai (kortárs) zaklatásról beszélünk olyan, a kortárscsoportban megvalósuló cselekmények esetén, amikor

- jelen van a tudatos, bántó szándék (a zaklató célja, hogy testi vagy lelki fájdalmat okozzon)
- hatalmi egyensúlyhiány áll fenn (az áldozatnak az adott helyzetben nincs módja, lehetősége, hogy megvédje magát)
- egy áldozat ellen irányuló cselekmények hosszabb ideig, ismétlődően zajlanak.

Vegyük észre, hogy nem tartoznak a zaklatás fogalmának körébe azok az események, amikor az erőszakoskodás „adok-kapok” alapon, „oda-vissza” zajlik. Két egyformán erős gyerek vetélkedése, verekedése nagyon zavaró lehet a felnőttek számára, ez azonban *nem* zaklatás! És bár egy-egy kellemtelen, bántó incidens önmagában is tud maradandó sérülést okozni az áldozatnak, ezt sem tekintjük zaklatásnak.

...*olyan esemény,*
amelynek nincs
valódi indoka...

Nincs kifejtve a definícióban, de könnyen belátható, hogy a zaklatás az esetek döntő többségében olyan esemény, amelynek nincs valódi indoka. Ha két, nagyjából egyforma erős gyerek összeverekedik, annak legtöbbször van valami konkrét kiváltó oka, valami átlátható előzménye. A kipécézett áldozatok pszichálására, csúfolására, bántalmazására a legtöbb esetben nincs olyan ok, amely elfogadható magyarázatul szolgálna. Ez a fajta erőszak tehát nem *re-aktív*, azaz nem válaszoló, hanem *pro-aktív*, azaz „megelőző” – esetünkben: közvetlen kiváltó ok nélküli – agresszió. Sokszor az egyetlen magyarázat az, hogy az áldozatot „kiszemelték” erre a szerepre. (Mint a klasszikus viccben, ahol a kisnyúl azért is kap, ha van rajta sapka, és azért is, ha nincs.)

A ZAKLATÁS TÍPUSAI

Azért fontos a zaklatás különböző formáiról beszélnünk, hogy felismerhessük ezeket akkor is, amikor nem mutatkoznak meg nyilvánvalóan, szembeűnően.

Szeretnénk előre bocsátani, hogy a szakirodalom nem egészen következetes, amikor a zaklatási eseményeket típusokba sorolja. Ez a következetlenség természetesen nem véletlen. (Az agresszió kategorizálására is számos kísérlet történt már, és ezek között sincs olyan felosztás, amely általánosan elfogadottá vált volna. Könnyű konstruálni olyan példát, amelyet egyik rendszer szerint sem tudunk egyértelműen besorolni.) A gyakorlat szakemberei – kutatók és a gyermekekkel foglalkozók – számára azonban nem a logikailag tökéletes felosztás a cél, hanem az, hogy a felosztás irányt mutasson, hogy segítse a zaklatás eseteinek felismerését és megkülönböztetését.

A szakirodalomban az egyik legelterjedtebb felosztási forma a fizikai – verbális – kapcsolati (vagy másképpen: szociális) típusok megkülönböztetése.

Mit jelent a *kapcsolati zaklatás*? Olyan ismétlődő akciót, amely nem közvetlenül az áldozatra irányul, „csupán” kapcsolatait, a csoportban elfoglalt helyzetét veszélyezteti, támadja. (Mint ahogy korábban említettük, a felosztás alapján nem mindig tudjuk egyértelműen besorolni az egyes eseményeket, de ez mégis jó alap lehet az eligazodáshoz.)

Egy másik, gyakori tipizálási szempont a direkt és az indirekt támadások megkülönböztetése.

Direkt zaklatásról akkor beszélünk, ha az akció nyíltan az áldozat személyére irányul. Ezen belül is szokás megkülönböztetni – a korábbi felosztáshoz hasonlóan – a *fizikai* és a *verbális* támadást. A közvetlen, fizikai zaklatás testi jellegű erőszakot jelent: megütést, lökdösést, valamire kényszerítést, bezárást. (Bár itt a besorolás már nem egyértelmű, mégis ide érdemes sorolni a köpködést, ha kihúzzák az áldozat alól a széket, ha szétszórják a holmiját vagy elveszik az uzsonnáját.) Közvetlen, *nem-fizikai, verbális* támadás például a csúfolás, a fenyegetés, a zsarolás. (Bár léteznek a közvetlen zaklatásnak olyan formái is, amelyek valójában nem-verbálisak – pl. a grimaszolás, a kinevetés, az obszcén gesztusok, a durva képek, rajzok mutogatása –, ezek ritkán fordulnak elő önmagukban, verbális akciók nélkül. Bizonyára ezért nem alkottak a kutatók ezek számára külön kategóriát.)

Az *indirekt* zaklatási formákat az jellemzi, hogy hiányzik a zaklató és az áldozat közötti közvetlen interakció. Ez azt jelenti, hogy az áldozatnak jelen sem kell lennie – ez történik, amikor valakiről pletykálnak, csúnya dolgokat terjesztenek róla –, sőt, gyakran az sem egyértelmű, hogy ki a zaklató – pl. amikor hamis információk, kellemetlen vagy manipulált képek, videók kerülnek fel valakiről az internetre.

Az indirekt zaklatás azonban mégis leggyakrabban a kapcsolatok ellen irányuló (szociális irányultságú) bántalmazás. Ilyen a kiközösítés minden formája (pl. amikor valakit levegőnek néznek, nem szólnak hozzá, vagy szándékosan kihagyják valamiből), és a már említett pletykaterjesztés is, vagy a kapcsolat szétrombolásával való fenyegetőzés. („Nem leszek a barátod”, „megmondom a barátodnak” stb.)

...a *kapcsolatok*
ellen irányuló
bántalmazás...

A technika fejlődése megteremtette – ahogy feljebb már említettük – a zaklatás egy új formáját: az elektronikus zaklatást (cyberbullying). Ma már gyorsan, szinte „nyom nélkül”, és igen hatékonyan lehet valakit lejáratni, ha a rosszindulatú híreket, képeket az interneten vagy mobiltelefonon keresztül továbbítjuk. (Sajnos ma már az is megtörténik, hogy kívülről betörnek pl. a kapcsolattartó webszolgáltatók rendszerébe, és meghamisítják az oda feltöltött képeket, adatokat.)

MENNYIRE KOMOLY A VESZÉLY?

Felmerül a kérdés: vajon mennyire gyakori az iskolai zaklatás?

Ezt a jelenséget már 30 éve kutatják világszerte. Ahol eddig vizsgáltak, mindenütt előfordult, minden ország iskoláiban megtalálták. Az előfordulás gyakoriságáról viszont ellentmondóak a jelentések, mert a zaklatás meghatározása sokáig nem volt egységes (az pedig ma sem, hogy a gyerekek mit tartanak zaklatási eseménynek). Az eredmények összevetése sem problémamentes, mert különfélék a vizsgálati eljárások, nemzetközi vonatkozásban pedig még nehezebb a dolog (a kulturális különbségekből adódó értelmezési nehézségek miatt). Talán emiatt tapasztalható az a furcsa jelenség is, hogy szinte minden kutatási eredménynek megtalálhatjuk az ellenkezőjét is a publikált

*... az iskolai zaklatást
már 30 éve kutatják
világszerte...*

cikkekben, ha elég kitartóan keresgélünk.

A több száz publikált kutatás eredményei erősen szóródnak, a zaklatók aránya 5%-tól 27%-ig, az áldozatok aránya 7%-tól 18%-ig mozog.

A WHO szervezésében rendszeresen folynak nemzetközi felmérések a fiatalok egészségmagatartásáról. Mivel ezeket mindenütt azonos mérőeszközzel, reprezentatív mintán végzik, ezért ezeket az eredményeket megbízhatóknak (és összehasonlíthatóknak) tekinthetjük. Ezekben az ún. HBSC kérdőívekben néhány kérdés az iskolai bántalmazásra vonatkozik.² Az USA-ban publikált eredmények szerint Svédországban a legjobb a helyzet, ahol 6% az áldozatok és 5% a zaklatók aránya, a legrosszabb pedig Litvániában, ahol 40% áldozatot és 32% zaklatót találtak (a csoportok között átfedés is van).

E szerint a vizsgálat szerint Magyarország a középmezőnyben helyezkedik el, 14% áldozattal és 13% zaklatóval (2003-as adatok). A saját vizsgálá-

latunkban³ azt találtuk, hogy a gyerekek közel 35%-a vonódik be valamilyen formában a zaklatási eseményekbe. A gyerekek 15%-a hetente többször szenved el a bántalmazás valamilyen formáját, és 27% vesz részt elkövetőként ebben. (Az áldozatok és zaklatók között itt is van átfedés.)

VAJON SOK EZ, VAGY KEVÉS?

Én úgy vélem, nagyon sok. A 14-15% azt jelenti, hogy a minden hatodik gyermeknek (ez egy 30 fős osztályban 4-5 tanulót jelent) szinte naponta szembe kell néznie valamilyen atrocitással, bántalmazással. Az ő számukra a társak közössége nem a vidámságot és az együtt végzett tevékenységek örömét, hanem a szorongást, az ismétlődő megaláztatást jelenti.

Mit jelent mindez az iskolai mindennapokban? Következzen – kommentár nélkül – néhány olyan megjegyzés, amelyet saját kutatásunkban írtak le a gyerekek arra a kérdésre, hogy mi történik azokkal, akiket a többiek kipécéznak.

– *Általában, ha valami hibája van a kislányoknak, akkor azon lovagolnak, és sértegetik otromba beszólásokkal.* (hetedikes lány)

– *Úgy tesznek, mintha befogadnák őket, aztán hátbadöfik valahogy.* (hetedikes fiú)

– *Piszkálják, mert okos, pedig az nagyon jó, ha valaki olvas.* (hetedikes lány)

– *Nekünk nem ízlenek a Tesco gazdaságos termékek és ő gyakran fogyaszt olyat ezért lefujjazzuk.* (ötödikes lány)

– *Piszkálják, de nem annyira, csak úgy viccből, a barna színe miatt. De ő azt mondta nem zavarja.* (ötödikes fiú)

– *Időként mindig más embert fognak ki. Kiközösítik, rugdossák, piszkálják.* (hetedikes lány)

– *Beledobják a sárba, megverik, taknyos zsepit a hátára rakják, meggyújtják a haját.* (hetedikes lány)

– *A táskáját eldugják. Lehúzzák a vécén az iskolai dolgait. Eldugják az ellenőrzőjét. Megveri mindenki és kiközösítik.* (ötödikes fiú)

– *Az iskolában cikizik őket, az öltözéküket, vagy családi állapot miatt, hogy isznak a szülei.* (hetedikes lány)

...így alakul ki az áldozattá válás legtípikusabb ördögi köre...

AZ ISKOLAI ZAKLATÁS SZEREPLŐI

Kik az áldozatok?

Számos vizsgálat törekedett arra, hogy megrajzolja a zaklatás áldozatainak profilját. Ebben némi nehézséget okoz, hogy az áldozatok személyiségrajzában nem tudjuk elválasztani a zaklatás következtében kialakuló jegyeket azoktól az elemektől, amelyek már korábban is megvoltak.

...nem találtak összefüggést a szociális háttér és a zaklató viselkedés között...

A kutatók egyetértenek abban, hogy a tipikus áldozat olyan személy, akinek alacsony az önértékelése, félénk, visszahúzódó. Szociális készségei az átlagnál gyengébbek, kevés barátja van (gyakran egy sincs), azaz nem népszerű személy. Szociális státuszát, személyes vonzerejét a valóságosnál is kevesebbre tartja. Ha fiú, fizikailag gyengébb a többiekénél.

Bár előfordul, hogy az áldozat valamilyen szempontból „furcsa”, és ezzel vonja magára a zaklatók figyelmét, ez egyáltalán nem szükségszerű. Jellemzőbb kezdet, hogy a különösebb ok nélkül bekövetkező támadásra vagy konfliktushelyzetre egyszerűen csak nem megfelelően reagál. És mivel nem tudja magát hatékonyan megvédeni, valószínű, hogy újra ki fognak kezdeni vele. Az ismétlődő támadások hatására szorongása nő, ugyanakkor egyre elszigeteltebb lesz – így alakul ki az áldozattá válás legtípusosabb ördögi köre.

Ne feledjük azonban, hogy ha a zaklató egy közösségben már nagy hatalommal rendelkezik, és tudatos, átgondolt támadást indít, akkor még egy belsőleg stabil és viszonylag jó szociális pozíciójú diáknak is nagyon nehéz megvédenie magát.

Kik a zaklatók?

Sokan úgy gondolják, a zaklatók népszerűtlen, durva, erőszakos, rossz háttérű gyerekek, akik terrorizálják a többieket. Ezt az általánosan elterjedt gondolatot azonban nem támasztják alá a nemzetközi kutatások. Igaz, hogy a zaklatók gyakran impulzívok, és az átlagnál gyengébb önkontrollal bírnak, de bármilyen meglepő, elég gyakran népszerű, jó szociális intelligenciájú egyének.

Családi háttérüket vizsgálva nem találtak összefüggést a szociális háttér

és a zaklató viselkedés között. Ez azt jelenti, hogy rendezett körülmények között élő gyerekek is bántalmazóvá válhatnak.

A kutatások szerint van jelentősége a családi háttérnek, de ez nem az anyagiakat, hanem a családi nevelés sajátosságait jelenti. A zaklatók családjában nagyobb gyakorisággal fordult elő nemtörődömség, a gyermekre való odafigyelés hiánya, a következtelen fegyelmezés, a pozitív minták hiánya (elsősorban a konfliktuskezelésben és problémamegoldásban), a testi és lelki bántalmazás. A gyermek valódi szükségleteinek figyelmen kívül hagyása, az elfogadás, az intimitás és a tartalmas családi élet hiánya vezet oda, hogy a gyermeknek sajátos képe alakul ki a „szociális univerzum”, a társas kapcsolatok működéséről és szerepéről.

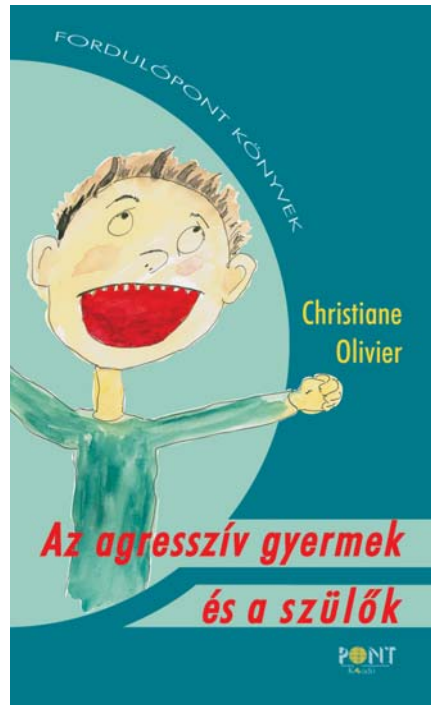
Mit jelent ez a témánk szempontjából?

A zaklatók egyik legfontosabb közös vonása, hogy olyan személyek, akik számára fontos a szociális hatalom. Ez nemcsak azt jelenti, hogy vágnak a hatalomra, hanem azt is, hogy a hatalomra törekvést „normálisnak”, vagyis érvényes szociális normának tartják. Úgy is mondhatnánk, hogy a szociális életet inkább küzdőtérnek tekintik, és folyamatosan „versenyben vannak” a hataloméért. Akiben tehát a jó szociális intelligencia nem párosul kellő szintű empátiával és egyensúlyra törekvéssel, képességeit gyakran arra használja, hogy másokat manipuláljon, és megerősítse hatalmát.

A zaklatók számára általában öröm, ha másokon uralkodnak, és nem együtt érzőek az áldozatokkal, de emellett fontos az is, hogy társaik elismerjék a hatalmukat.

Ebből a szemszögből tekintve a zaklatási eseménynek kettős szerepe is van. A zaklató számára általában önmagában is meglegedést nyújt, hogy átélheti az áldozat kiszolgáltatottságát és tehetetlenségét, de még fontosabb, hogy ezzel a többiek előtt is demonstrálja a hatalmát. Ez a magyarázat arra, hogy tipikusan a zaklatás „nyilvános” – a zaklató számára ugyanis fontos a közönség.

Az ismétlődő zaklatási esemény tehát egy olyan rituálé, amely nemcsak az áldozat számára erősíti meg azt az érzést, hogy nincs értelme ellenállnia, hanem az eseménynél jelen lévőkben is tudatosítja, kié a hatalom.

ISBN 963 9312 94 0; Ára: 1375 Ft

napirendi pont

A zaklató áldozatok

Az áldozatokon belül sajátos csoportot alkotnak azok a diákok, akik időnként maguk is zaklatnak másokat; őket nevezi a szakirodalom zaklató áldozatoknak. Meglepő módon ők azok, akik leginkább veszélyeztetettek a zaklatás negatív következményei szempontjából (amelyekről később lesz szó).

A szemlélők

A zaklatási esemény szereplői közül már megismertük az áldozatot és a zaklatót. A többi jelenlévőt szemlélőknek nevezzük. Az ő szerepük majdnem ugyanolyan fontos, mint a zaklatóé vagy az áldozaté, hiszen ők azok, akik megálljt parancsolhatnának a zaklatónak.

Jogos a kérdés: vajon miért nem teszik meg?

Fontos tudnunk, hogy a szemlélők csoportja korántsem egységes. Különböző szerepeket különíthetünk el aszerint, hogy milyen attitűdöket táplálnak az erőszak és az éppen zajló esemény, a zaklató és az áldozat iránt, és mennyire képesek tetteikben is felvállalni ezeket.

Vegyük most szemügyre részletesebben a szemlélőket!

*...a szemlélők
azok a konformisták,
akik a hatalom
igazi éltetői...*

A közösség tagjai között mindig vannak olyanok, akik pozitívan viszonyulnak a zaklatóhoz, és lélekben támogatják a zaklatást. (Ha nem így volna, a zaklató tevékenysége hamar megghiúsulna.) Lehet, hogy maguk is hasonló beállítottságúak, de az is lehet, hogy elsősorban az motiválja azonosulásukat, hogy ilyen – közvetett – módon, mint a zaklató támogatója szeretnének osztozni az ő szociális hatalmában. A szociálpszichológiában jól ismert az a jelenség, hogy azok a személyek, akiknek nincs kiforrott meggyőződésük és stabil önértékelésük, könnyen kerülnek a hangadók uszályába; belőlük lesznek azok a konformisták, akik a hatalom igazi éltetői, mert kételyek nélkül kiszolgálják azt.

A zaklatónak gyakran vannak „csatlósai”, akik – bár nem ők kezdik – aktívan részt vesznek a zaklatásban. (Hogy egy népszerű irodalmi példát említsünk: a Harry Potter-történetekben ilyen csatlósok Melfoy mellett Crack és Monstro.)

A zaklató *passzív támogatóinak* tetszik, ami történik, de nem vesznek aktívan részt az eseményekben. Ők is potenciális zaklatók, hiszen lélekben egyetértenek a zaklatással. Inkább az óvatosság, a passzivitás az, ami viszatartja őket, mint az együttérzés.

*

A *tétlen szemlélő* nem foglal állást. „Nem az én dolgom” – mondja. E mögött többféle motiváció lehet. Előfordulhat, hogy ez a diák valóban közömbös, és egyáltalán nem érdekli, mi történik. De az is előfordulhat, hogy egyszerűen szeretne kimaradni a hatalmi csatározásokból, és ezt a viselkedést tartja biztonságosnak.

A félelem fontos eleme a szemlélők passzivitásának. Látva az áldozat tehetetlenségét, a szemlélőkben is felmerülhet a gondolat, hogy akár őket is kipécézhetik, és nem lehetnek biztosak abban, vajon meg tudnák-e védeni magukat, vagy hogy a többiek a segítségükre lennének-e.

*

Az *áldozat védelmezőjének* attitűdjei egyértelműek: elítéli a zaklatást, és a félelem sem tartja vissza attól, hogy valamilyen módon az áldozat segítségére siessen.

Vannak azonban olyan diákok is, akik bizonytalanabbak. A *passzív védelmező* együtt érez az áldozattal, helyteleníti a zaklatást, de mégsem tesz semmit – általában a már említett félelem miatt. Természetesen ez komoly lelki konfliktust – Festinger kifejezésével: kognitív disszonanciát – okoz. Ezt a belső feszültséget mindig roppant kellemetlennek érezzük, ezért törekszünk arra, hogy minél gyorsabban megszüntessük.

Az agresszív viselkedés híres kutatója, Albert Bandura tanulmányozta azt a jelenséget, amelyet morális önfelmentésnek nevezett el. A morális önfelmentés az a stratégia, amellyel szeretnénk megszüntetni az ellentmondást a saját magunkról vallott nézeteink (miszerint együtt érző, magas morállal rendelkező, elveinkért kiálló és felelősségteljes emberek vagyunk) és aközött, hogy nem lépünk közbe akkor, amikor egy negatív esemény tanúi vagyunk. Kutatásai szerint az emberek ilyen helyzetekben azonos stratégiákat alkalmaznak. Például eufemisztikus címkét alkalmaznak a helyzetre – „Nem is bántották, csak vicceltek!” – vagy lekicsinylik a cselekmény hatásait – „Ugyan, ilyesmi mindenkivel megesik, mi is kibírtuk.”. Gyakran áthárítják a felelősséget – „Mit tehettem volna? Énrám úgysem hallgatnak.” „Miért éppen én? Más sem csinált semmit.” A legrombolóbb mégis az, amikor az áldozatot hibáztatják azért, ami történik vele, mert ez a stratégia szünteti meg a leghatékonyabban az áldozattal való együttérzést. Innen már csak egy lépés a bűnbakképzés, amikor mindenféle bajokért az áldozatot tesszük felelőssé, és így a bántalmazás már nemcsak indokolttá, de egyenesen jogossá is válik.

*...a legrombolóbb,
amikor az áldozatot
hibáztatják...*

Saját, már említett kutatásunk is azt mutatja, hogy a diákok erősen hajlamosak az áldozat hibáztatására. Az általunk megkérdezett ezer ötödikes és hetedikos diák 61%-a értett egyet azzal az állítással, hogy „A gyerekek azért kötnek bele néhány társukba, mert azok idegesítik őket.” És bár valószínű, hogy néhány bántalmazott gyerek valóban nagyon idegesítő, ez a magas arány mégis lehangoló.

A fentiek alapján az is nyilvánvaló, hogy a diákok aktuális hangulatuktól, a helyzettől és a főszereplők személyétől függően „csúszkálhatnak” egyik szerepből a másikba. Előfordulhat, hogy a bizonytalanok lassan ráéreznek a mások bántalmazásának „ízére”, mint ahogy az is, hogy zaklató támogatói kiábrándulnak, és egyre inkább szükségét érzik, hogy változtassanak az eseményeken.

*...a következmények
a zaklató számára
sem kedvezőek...*

A ZAKLATÁS KÖVETKEZMÉNYEI

A zaklatás következményei mindenkire nézve rendkívül rombolóak.

Legnehezebb helyzetben természetesen az áldozat van. A folyamatos stressz, a megaláztatások, annak átélése, hogy senki nem segít rajta, rombolja az önbecsülését, még visszahúzóóbbá, szorongóvá válhat, ami akadályozza társas készségeinek fejlődését, ezáltal még nehezebb lesz barátokat találnia és megküzdnie a problémáival. Pszichoszomatikus tünetei alakulhatnak ki (fej-, hát-, gyomorfájás, alvászavarok), súlyos esetben depresszióssá válhat.

Az áldozatok egy részének sikerül elsajátítania hatékonyabb társas stratégiákat, és kitörnie az áldozati létből, mások viszont szinte „viszik magukkal” ezt a szerepüket, és akár a munkahelyen is folytatódhat zaklatásuk.

Különösen figyelemre méltó a *zaklató áldozatok* helyzete. Bár úgy vélhetnénk, feszültségeik egy része levezetődik azzal, hogy maguk is agresszíven viselkednek másokkal, a kutatások azt mutatják, hogy a hosszabb távú következmények szempontjából ők vannak a legrosszabb helyzetben. Nagyobb stresszt élnek át, mint a nem zaklató áldozatok, magasabb szintű szorongást és depressziót mutatnak, nagyobb eséllyel dohányoznak vagy fogyasztanak alkoholt.

A hosszú távú következmények a zaklató számára sem kedvezőek. Bár az iskolában nem jellemző rájuk a társas elszigeteltség, a hosszabb távon „sikeres” zaklatási viselkedés megakadályozza, hogy hatékonyabb, adap-

tívabb társas viselkedési stratégiákat sajátítsanak el. Ezért ha olyan környezetbe kerülnek, amely már nem tolerálja erőszakos magatartásukat, elszigetelődhetnek. Ez szinte sodorja őket olyan csoportok felé, amelyek értékelik ezt a viselkedést. A nagymintás vizsgálatok szerint a zaklatók nagyobb eséllyel dohányoznak, fogyasztanak alkoholt, drogot, és válnak deviáns csoportok tagjaivá.

A zaklatás ugyanakkor a *közösségre nézve is rendkívül romboló*. Azok a gyerekek, akik hosszabb ideig részesei annak, hogy másokat bántalmaznak, maguk is vesztesek lesznek, mert a kínzó lelkiismeret-furdalás ellen kénytelenek valamilyen formában védekezni. Akár egy követ kezdenek fújni a zaklatókkal, akár elfásulnak és elzárkóznak, akár az áldozatot kezdik hibáztatni, mindenképpen gyengül a szociális érzékenységük, empátiájuk, amit nem nevezhetünk pozitív fejleménynek.

Veszélyt jelent az is, ha a gyerekeknek a félelem légkörében kell élniük, ha a zaklató a közösség felett átveszi az uralmat, vagy ha az osztály klikkekre hasad, és „háborús övezetté” válik. Ez minden gyerek számára azt jelenti, hogy csökken a társas együttlét öröme, kevesebb lesz a pozitív élmény, ez pedig óhatatlanul kihat az iskolához és így a tanuláshoz való viszonyra is.

*...a zaklatás
a közösségre nézve is
rendkívül
romboló...*

MIT TEHETÜNK?

A szülők felelőssége

Nyilvánvaló, hogy a gyerekekkel kapcsolatos bármilyen gondot illetően leghatékonyabb lehetőségei és a legnagyobb felelőssége a szülőknek van. Ez a felelősség néha nagyon nyomasztó, de nincs mód kibújni alóla – váltaltuk, amikor a gyermekünket a karunkba vettük.

A zaklatással, agresszióval kapcsolatban – és egyébként: bármilyen gyermekkel kapcsolatos probléma esetén – a legfontosabb tanács: *figyeljünk*.

Először is saját magunkra.

Tisztázzuk magunkban a *saját* viszonyunkat az agresszióhoz. Milyen elveket követünk ezzel kapcsolatban? Gondoljuk végig, elveink milyen következménnyel járnak magunkra, családunkra és a körülöttünk élő emberekre nézve. Mit tartunk helyesnek vagy helytelennek? Következetesek vagyunk-e?

napirendi pont

Vizsgáljuk meg, életünkben, magatartásunkban követjük-e elveinket. Hajlamosak vagyunk megfélekedni róla, hogy a gyermek *mindig* figyel, és nem a *prédikációinkból*, hanem a *viselkedésünkből* tanul. Akkor van esélyünk rá, hogy gyermekünk a mi értékrendünket fogja követni, ha nemcsak a szavaink, hanem a viselkedésünk is egyértelmű és következetes.

Másodsor: figyeljünk a gyerekekre.

Vegyük észre azokat a jeleket, amelyek a problémára utalnak.

A zaklató viselkedés akár imponálhat is nekünk, hiszen a gyerek, lám, milyen sikeres, megvédi magát, tekintélye van az adott közösségben. De gondoljunk bele a hosszabb távú következményekbe is. Ha a társas hatalom és tekintély mögött az erőszak áll, akkor nagyon lecsökken az esélye annak, hogy a gyerekek valódi barátai lesznek, hogy őszinte és intim kapcsolatokat alakítson ki. Ez pedig valójában magányt jelent, függetlenül attól, hogy kívülről minek látszik.

Figyeljünk tehát oda gyermekünkre, ha azt tapasztaljuk, hogy türelmetlen, impulzív, nem akar együttműködni a társaival, vagy kevés empátiát mutat, vagy ha észrevesszük a zaklató viselkedését. Bármilyen korú, a teendők ugyanazok: figyeljünk az érzéseire, törődjünk érzelmi fejlődésével, tanítsunk neki indulat- és konfliktuskezelési stratégiákat. Neveljük felelősségvállalásra. Ha szükségesnek érezzük, kérjük pszichológus segítségét.

Fájdalmas tapasztalat, hogy az áldozatok szülei gyakran nem tudnak a gyermek problémáiról, néha csak akkor szereznek tudomást a zaklatásról, amikor már igazán nagy baj van. Az áldozatok általában azért hallgatnak, mert nem bíznak benne, hogy a felnőttek meg tudják védeni őket, és félnek, hogy a panaszkodással a helyzetük még rosszabbá válik. Ráadásul a felnőttek gyakran nem veszik komolyan a gyerekek panaszait – nem érzik a valódi súlyát, háritanak, vagy egyszerűen tehetetlennek érzik magukat, mert nem tudnak használható tanácsokat adni, és ezért bagatellizálják a problémát.

Figyeljünk hát a gyerekekre!

Támogassuk önállóságát, felelősségvállalását, kezdeményezőképességét. Bízassuk arra, hogy tartsa fontosnak a saját igényeit is, hogy kapcsolataiban egyensúlyra törekedjen.

Vegyük észre, ha változás történik a viselkedésében, a szokásaiban, a tanulási teljesítményében. Tapintatosan igyekezzünk szóra bírni, vajon mi áll a változás hátterében.

Ha nyilvánvalóvá válik, hogy bántalmazták, feltétel nélkül álljunk mellé, de tartózkodjunk a sajnálkozástól és kétségbeeséstől. (A kutatások szerint az áldozatok szülei az átlagosnál gyakrabban mutatnak túlvédő, túlgondoskodó magatartást.) Beszéljük át vele, milyen stratégiával tudna szembe szállni kínzóival, kitől kérhetne segítséget. Beszéljünk a pedagógusokkal. Ha úgy érezzük, nem veszik komolyan a problémánkat, nem segítenek a

gyereknek, ha belátható időn belül nincs változás, inkább vigyük át a gyereket más intézménybe, ahol tiszta lappal indulhat. (Természetesen ennek akkor van igazán értelme, ha a gyerek lelkileg készen áll arra, hogy megküzdjön a nehéz helyzetekkel is, hogy ne csússzon bele újra az áldozat szerepébe.) Szükség esetén vegyük igénybe pszichológus segítségét.

A tanárok felelőssége

A tanárok nincsenek könnyű helyzetben a zaklatással kapcsolatban (sem). Mint általában az erőszakos viselkedésnél, itt is a megelőzéssel tehetünk a legtöbbet, mert ha elszabadul, megerősödik a zaklatás, a direkt beavatkozás szinte teljesen hatástalan.

Vegyük sorra a teendőket!

Kezdjük azzal, hogy tájékozódunk a szakirodalomban. Ismerjük meg a jelenséget! Ismereteinket osszuk meg a kollégákkal, szülőkkel, gyerekekkel is. Beszéljünk róla, mutassunk rá romboló voltára, tegyük világossá, hogy ez a viselkedés elfogadhatatlan.

Meglepően hangozhat, de gyerekek és felnőttek egyaránt tudatlanok ezen a téren. Bedőlnek annak a klasszikus elterelő szövegnek, hogy „csak vicceltünk”; saját lelkiismeretüket is nyugtatgatják azzal, hogy ez az iskolai élet természetes része, és igazából semmi rossz nincs benne. (A felnőttek gyakran saját torokszorító élményeiket is hártják ilyenkor.)

Megdöbbenő, hogy ugyanabban az iskolai osztályban is különböző „világokban” élhetnek a gyerekek. Az alábbi két idézet – szintén a kutatásunkból – két olyan ötödikes gyerektől való, akik ugyanabba az osztályba járnak.

Engem sokszor megvernek vagy kigúnyolnak amiért rossz jegyet kaptam és ezért én rosszul érzem magam az iskolában, otthon pedig sírok is. De anyukám azt mondja, ne foglalkozzak az ilyen gyerekekkel mert ők azt hiszik magukról, hogy okosak, erősek, vagányak. Főleg akkor sírok otthon amikor rotációs kapának hívnak, vagy nagyon megvernek. De még akkor is sírok amikor egy másik osztályból egy fiú az osztálytársaimmal játszik én meg nem játszhatok vagyis kiközösítenek.

*

Ha gúnyolnak csúfolnak vagy valami mást csinálnak az csak játék egyáltalán nem komoly és néha jól is esik ha nem állandóan „jótünder” mindenki. És szeretem ez egy nagyon jó osztály és én szeretek itt lenni.

*...tájékozódjunk
a szakirodalomban,
ismerjük meg
a jelenséget!...*

napirendi pont

Fontos, hogy törekvéseinkhez megnyerjük a többi kollégát és az iskola vezetését is. Ha nem vagyunk egyértelműek és egységesek az elvárásainkban, és ezeket nem kommunikáljuk világosan a szülők és a gyerekek felé, nem számíthatunk arra, hogy együttműködőek lesznek.

A szabályok megalkotása természetesen csak a kezdet, hiszen a zaklatás természetéhez tartozik a titkolózás. (Minden olyan kutatásban, amelyben megkérdezték a tanárokat és/vagy a

szülőket is, azt tapasztalták, hogy a felnőttek lényegesen alábecsülik a zaklatás gyakoriságát és súlyosságát.) Ezért arra

kell törekednünk, hogy a zaklatást a gyerekek valóban helytelenítsék.

Emellett azonban arra is szükség van, hogy megerősödjön bennük a személyes felelősségvállalásra törekvés; az a meggyőződés, hogy a legcsekélyebb hatás is számít, amelyet tetteinkkel elérhetünk.

Mindezt az empátia, általában az érzelmi élet, az autonómia és a másokért viselt felelősség fejlesztésével érhetjük el. Jó szolgálatot tehet irodalmi vagy filmrészletek

megbeszélése, a drámajáték.

Ne feledjük: az iskolai zaklatás legjobb ellenszere az egészséges, jól működő közösség, amely kiáll a tagjai mellett. Minden olyan törekvésünk, amely a közösség kohézióját erősíti, csökkenteni fogja a zaklatás bekövetkezésének valószínűségét.

Meglepően hangozhat, de fontos tényező az is, hogy inspiráló, a személyes fejlődés lehetőségét biztosító tanulási környezetet teremtsünk. (Sok értelmes, kreatív gyerek kezd unalmában a többiek piszkálásával, manipulálásával szórakoztatni magát.)

A megelőzés mellett fontos, hogy folyamatosan figyeljünk oda a zaklatásra utaló jelekre. Sok pedagógusnak gondot okoz, hogy a mai fiatalok némileg eldurvult kommunikációjában nehéz észrevenni, mikor csúszik át a „mindennapos” viccelődés valódi gúnyolódásba, durvaságba. Ezt leginkább a hatáson mérhetjük le. Figyeljük azt is, nincsenek-e kirekesztett, magányos, vagy éppen túlságosan sztárolt tanulóink. Soha ne használjuk ki saját céljainkra a zaklatók hatalmát!

Ha a zaklatás tudomásunkra jut, a legfontosabb, hogy minden szereplővel átbeszéljük a problémát. Vonjuk be az érintettek szüleit is.

Ha a zaklatót el szeretnénk téríteni megszokott stratégiájáról, fontos, hogy felfüggesztjük az ítélező magatartást, mert ezzel nem tudunk vál-

*...a zaklatók
számára fontos
a szociális hatalom...*

tozást elérni. Közösen kell keresnünk a kivezető utat, a megoldást a kialakult helyzetre – a büntetés önmagában nem old meg semmit. Ha szükséges, vegyük igénybe mediátor segítségét.

A társadalom felelősségéről

Sajnos az erőszakkal, bántalmazással kapcsolatban a társadalmi környezetből enyhén szólva ellentmondásos üzenetek érkeznek.

Bizonyára mindig is létezett, de talán manapság virágzik igazán a filmekben, a különböző televíziós műsorokban, az internetes videóknban az a fajta – talán vásárinak nevezhető – humor, amelynek a lényege az, hogy a „balekon” nevetünk, magyarán azon, hogy valakit valami baj ér. Ez a szemlélet azt sugallja, hogy ami másnak fájdalmas, azon lehet, szabad, sőt, elfogadott nevetni. Így talán érthetőbb az a sokak számára megdöbentő helyzet, hogy az egyik ember szenvedésén mások jól mulatnak.

A mai Magyarország nem teljesítene túl jól, ha normakövetésből, szolidaritásból és egyéni felelősségvállalásból kellene vizsgáznunk. Hankiss Elemér és munkatársai vizsgálata szerint a magyar társadalom már a 80-as években is individualistább volt, mint az amerikai, és a helyzet azóta e tekintetben – úgy tűnik – nem javult.

Mindnyájunk felelőssége, milyen légkörben nőnek fel a gyerekek, mit látnak, hallanak tőlünk, felnőttektől.

Ne feledjük: ők fogják megteremteni a jövőt.

A miénket is.

JEGYZETEK

1 Olweus, D. (1999): Iskolai zaklatás. *Educatio*, 1999/4, 717–739. o.

2 Az országjelentések letölthetők a HBSC honlapjáról.

3 A kutatást 2008 tavaszán végeztük Hajdú-Bihar megyében, véletlenszerűen kiválasztott ötödik és hetedik osztályokban, 1000 gyermek bevonásával.

AJÁNLOTT IRODALOM

Buda Mariann: Tehetünk ellene? A gyermeki agresszió. *Dinasztia*, 2005.

Karl E. Dambach: *Pszichoterror (mobbing) az iskolában*. Akkord Kiadó, Bp, 2001.

Judith Herman: *Trauma és gyógyulás. Az erőszak hatása a családon belüli bántalmazástól a politikai terrorig*. Háttér Kiadó – Kávé Kiadó – NANE Egyesület, Bp, 2003.

Rüdiger Penthin: *Miért agresszív a gyermekem? Deák és Társa Kiadó, Pápa, é.n.*

Ranschburg Jenő: *Félelem, harag, agresszió*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.